

СТАНИСЛАВ ЛЕМ ДОКТОР ДИАГОР

Част 7 от „Из спомените на Ийон Тихи“

Превод от полски: Павел Николов, 1988

chitanka.info

ДОКТОР ДИАГОР^[0]

Нямах възможност да участвам в XVIII международен конгрес по биороботика, но се стараех да следя протичането му чрез вестниците. Не беше лесно, защото репортерите имат особения дар да изопачават научните данни. Обаче само на тях трябва да благодаря, че се запознах с доктор Диагор, понеже в мъртвия сезон те направиха от неговите изказвания сензация. Ако тогава разполагах с научни издания, дори нямаше да узная за съществуването на този необикновен човек, защото го бяха споменали само в списъка на присъстващите, а темата на доклада му беше пропусната. От вестниците разбрах, че изказването му било непристойно, че ако не била дипломатическата разсъдливост на президиума, щяло да се стигне до скандал, тъй като този непознат самозван реформатор в науката обсипал най-известните авторитети, намиращи се в залата, с ругатни, а когато му отнели думата, разбил микрофона с бастуна си. Печатът изнесе почти цялостно епитетите, с които той бе благословил светилата на науката, а в също то време така съвършено премълча какво е искал да каже, че събуди моето любопитство.

Когато се върнах у дома, започнах да търся следите на доктор Диагор, но не намерих името му в годишника „Проблеми на кибернетиката“. Тогава позвъних на професор Коркоран. Той ми каза, че не знае адреса на „оня побъркан“, а и да го знае, няма да ми го даде. Остана ми единствената възможност да се заема сам с Диагор. Поместих във вестниците серия от обяви, които за мое удивление действуваха бързо. Получих сухо и кратко писмо, написано по-скоро с неприязнен тон. Въпреки това тайнственият доктор даваше съгласието си да ме приеме в „своето имение“ на Крит. Както ми посочи картата, то се намираше на шейсет мили от мястото, където е живял легендарният Минотавър.

Учен със собствено имение на Крит, прекарващ самотни часове в загадъчна работа!

Същия ден следобед летях за Атина. По-нататък нямаше авиовръзка, но взех кораб, който сутринта спря на острова. С кола под наем стигнах до един кръстопът. Пътят беше лош, горещина. Околните хълмове имаха цвят на обгоряла мед, като връх на всичко прах покриваше колата, куфара, дрехите и лицето ми.

По протежение на последните километри не срещнах жива душа и нямаше кого да питам за по-нататъшния път. Диагор бе писал в писмото да спра на трийсетия километричен камък, защото след него било невъзможно да се мине. Тъй че оставих колата под дебелия сянка на една пиния и се заех да изучавам непознатата околност. Теренът бе обрасъл с типична средиземноморска растителност, неприветлива при близък допир с нея; невъзможно е да се отбиеш от някоя пътечка, защото дрехите ти веднага се закачат за обгорелите от слънцето бодливи храсти. Лутах се почти три часа по непознатите каменисти места, обливайки се в пот. Ядосвах се на собствената си глупост, понеже какво в края на краищата ме интересуваше този човек и неговия живот? Тръгвайки на път по обяд, тоест в най-голямата жега, не бях ял и сега ме мъчеше глад. В крайна сметка се върнах при колата, която вече се бе измъкнала от малката сенчеста ивица и прашните ѝ седалки грееха като печка, а цялата вътрешност бе изпълнена със замайваща миризма на бензин и нагрята боя.

Изведнъж иззад завоя се появи самотна овца, приближи се до мен, заблея с глас, напомнящ човешки, и свърна встрани. Когато изчезваше от очите ми, видях малката пътечка, по която изкачваше склона. Очаквах някакъв пастир, но овцата се изгуби и никой не се показва.

Макар че това не беше водач, заслужаващ особено доверие, излязох отново от колата и започнах да се промъквам през гъсталаците. Скоро пътят стана по-добър. Вече се смрачаваше, когато зад малка лимонова горичка изникнаха контурите на доста голяма сграда. Храсталаците отстъпиха място на толкова суха трева, че шумолеше под краката ми като обгоряла хартия. Къщата — безформена, мрачна, извънредно отблъскваща, с руини от разрушен портал — беше заобиколена от висока телена ограда. Слънцето залязваше, а аз все още не можех да открия входа. Започнах да викам силно, но без резултат —

всички прозорци бяха плътно затворени с кепенци и вече губех надежда, че вътре има някой, когато вратата се отвори и се показа човек.

Посочи ми с жест накъде да вървя. Вратичката се намираше сред такъв гъсталак, че никога не бих се сетил за нейното съществуване. Добрах се до нея, като пазех лицето си от бодливите храсти. Беше вече отключена. Човекът, който я беше отворил, приличаше на монтьор или месар. Имаше коремче и къса шия, пропита от пот кръгла шапчица на плешивата си глава, не носеше сако, затова пък върху ризата със запретнати ръкави се спускаше мушамена престилка.

— Извинете, тук ли живее доктор Диагор? — попитах аз.

Той вдигна към мен безизразно лице, някак много едро, безформено, с увиснали бузи. Можеше да бъде лице на касапин. Но очите му бяха ярки и остри като нож. Не каза нито дума, само ме погледна и аз разбрах, че това е именно той.

— Извинете — повторих, — нали вие сте доктор Диагор?

Подаде ми малка и мека като на жена ръка, която стиска моята по-силно от очакваното. Раздвижи кожата на главата си, като шапката се премести на темето му, пъкна двете си ръце в джобовете на престилката и попита със сянка на равнодушно пренебрежение:

— Какво всъщност искате от мен?

— Нищо — отговорих веднага.

Предприех това пътуване без предварителен замисъл; бях готов за всичко. Искях да се запозная с този необикновен човек, но не възнамерявах да търпя обидите му. Вече чертаех мислено план за връщане, а той ме поогледа и каза:

— Като че ли е така. Последвайте ме...

Беше се свечерило. Поведо ме към мрачна постройка, влезе в тъмен коридор, а когато го последвах там, се разнесе каменно ехо, сякаш се бяхме озовали във вътрешността на черква. Домакинът намираше с лекота пътя в тъмнината. Дори не ме предупреди за стълбището, така че се спънах и ругаейки наум, вървях нагоре, където през открянатата врата мъждееше слаба светлина.

Влязохме в стая само с един заслонен прозорец. Формата на това помещение и преди, всичко необичайно високият дъгообразен свод по-скоро напомняха вътрешността на кула, отколкото жилище. Изпълваха го огромни черни мебели с избеляла от годините полировка, столове с

неудобни, изкривени от резбата облегалки, по стените висяха овални миниатюри, в ъгъла се изправяше часовник — истинска крепост с циферблат от полирана мед и махало с размери на старогръцки щит.

В стаята беше доста тъмно — крушките, скрити в сложна по конструкция лампа, покрита с пращен абажур, светеха едва, така че всички ъгли чернееха. Диагор застана до масата с ръце в джобовете на престилката. Явно чакахме нещо. Сложих куфара на пода, когато големият часовник започна да бие. С ясен и висок тон удари осем пъти, след това нещо в него заскърца и изведнъж се разнесе силен старчески глас:

— Диагор! Ах, ти негоднико! Къде си? Как смееш да постъпваш така с мене! Обади се! Чуваши ли?! За бога! Диагор... всяко нещо си има граници!

В тия думи трептеше едновременно гняв и отчаяние. Но не това ме учуди най-много. Познах гласа: принадлежеше на професор Коркоран.

— Ако не се обадиш... — сипеха се заплашителни думи, докато часовниковите механизми изведнъж пак заскърцаха и после настъпи тишина.

— Какво... — казах аз. — Пъхнали сте грамофон в тоя внушителен сандък? Не е ли жалко човек да си губи времето с подобни играчки?

Казах това нарочно, защото исках да го засегна. Но сякаш без да ме чуе, Диагор дръпна веригата и хрипливият глас отново изпълни; стаята:

— Диагор, ще съжаляваш... можеш да бъдеш сигурен! Всичко, което си преживял, не може да се сравни с оскърблението, което ми нанасяш! Да не мислиш, че ще се унизя да моля?...

— Вече го направи — леко подхвърли другият.

— Лъжеш! Ти си негодяй, свършен негодяй, недостоен за името на учен! Светът ще научи за твоята...

Зъбчатите колелца се превъртяха няколко пъти и отново настъпи тишина.

— Грамофон?... — каза Диагор с понятна само нему насмешка: — Грамофон, а?... Не, скъпи мой! В часовника се намира самият професор Коркоран, по-скоро — разумът му, тъй да се каже. Обезсмъртих го за свое удоволствие, но какво лошо има в това?

— Как да ви разбирам? — измърморих.

Шишкото се замисли дали си струва да ми отговори.

— Буквално — каза най-сетне той. Обединих всички черти на личността му, моделирах ги в определена система, миниатюризирах по електронен път психиката му и така получих истински портрет на тая знаменита особа... портрет, поставен в часовник!

— Искате да кажете, че не е само запис?

Той повдигна рамене.

— Моля, опитайте сам. Можете да си поговорите с него, макар че не е в най-добро настроение, което обаче е напълно обяснимо при тия обстоятелства... Искате ли да поговорите с него? — посочи ми часовника. — Моля...

— Не — отвърнах.

Какво всъщност беше това? Лудост? Странна, чудовищна шега? Отмъщение?

— Но истинският Коркоран е сега в лабораторията си, в Европа — прибавих аз.

— Разбира се. Това е само негов психически портрет. Но съвсем точен, неотстъпващ по нищо на оригинала...

— Защо сте го направили?

— Трябваше ми. Веднъж се наложи да моделирам човешки мозък. Беше крачка към друг, по-труден проблем. Личността нямаше значение. Избрах Коркоран... Знам ли... защото така ми се прииска.

Самият той е сътворил толкова мислещи кутии — рекох си, — че ще е забавно да затворя и него в една, особено ако е музикална.

— Коркоран знае ли? — подхвърлих бързо, когато вече се извъръщаше към вратата.

— Да — отвърна той равнодушно. — Уредих му дори разговор... със самия себе си. По телефона, разбира се. Но да не говорим за това. Нямах намерение да се изтъквам пред вас. По стечение на обстоятелствата беше точно осем, когато дойдохте...

Със съвсем объркани чувства продължих след него по коридора, където по стените стърчаха, покрити с паяжини, някакви метални конструкции, напomniaщи тела на праисторически влечуги, или по-точно техните изкопаеми останки. Коридорът свърши с врата, зад която цареше тъмнина. Щракна прекъсвач. Стояхме на вита каменна стълба. Диагор тръгна пръв, сплесканата му, люлееща се сянка се

движеше по стената от споени каменни блокове. Спряхме пред метална врата, той отключи. В лицето ме лъхна застоял, спарен въздух. Блесна светлина. Не бяхме, както се надявах, в лаборатория. Дългото, с проход в средата помещение напомняше преди всичко зверилник на пътуващ цирк. От двете страни се намираха клетки. Вървах след Диагор, който с кръстосаните на гърба му презрамки на престилката и потната риза наподобяваше пазач на животни.

Откъм нас клетките бяха затворени с метална мрежа. В тъмните отделения зад нея се мяркаха неясни силуети, но във всеки случай не на живи същества. Инстинктивно си поех дъх, очаквайки характерния мирис на диви животни. Обаче във въздуха имаше само воня на химикали, прегоряло масло и гума.

Мрежата на по-нататъшните отделения беше толкова гъста, че без да искам, си помислих за птици, защото никакви други животни не се нуждаят от такава плътна преграда. В следващите клетки желязната мрежа беше заменена с решетка. Съвсем като в зоологическа градина, където от птиците и маймуните се преминава към клетките, в които са затворени вълци и големи хищници.

Последното отделение имаше двойна решетка. Около половинметрово пространство делеше вътрешната от външната. Такива решетки се слагат при особено кръвожадни животни, за да се избегне; твърде близкото съседство на непредпазливите със същество, което може изневиделица да те нарани. Диагор спря, приближи лице до решетката и зачука по нея с ключа, който държеше. Погледнах вътре. В далечния ъгъл лежеше нещо, но мракът не ми позволи да различа контурите на тъмната фигура. Изведнъж, преди дори да успея да мигна, безформената маса се хвърли към нас. Решетката изтреця като, ударена с чук. Отскочих инстинктивно. Диагор изобщо не помръдна. Срещу спокойното му лице стоеше, удържано по незнаен начин от прътите, едно чудовище, изцяло отразяващо светлината, която се разливаше като масло по повърхността му. Приличаше на кръстоска между тяло на насекомо и глава на човек. Неизразимо отвратителна и същевременно човешка, безизразната — тъй като беше метална — глава се беше вторачила в Диагор по такъв кръвожаден начин, че ме побиха тръпки. Решетката, до която се беше притиснала тя, потрепваше, издавайки силата, с която натискаше металните пръти. Явно съвсем сигурен в тяхната здравина, Диагор гледаше странното

същество така, както вероятно градинарят гледа особено сполучлив хибриден плод. Стоманената фигура се плъзна с пронизително скриптене по решетката и замря, а клетката сякаш пак опустя.

Без да каже дума. Диагор продължи нататък, а аз го последвах поразен, макар че вече започнах да разбирам, всъщност бунтувах се срещу предложеното ми от въображението обяснение, защото беше доста противно. Той обаче не ми даде време за размисъл. Спря.

— Не — каза тихо и меко, — лъжете се. Тихи, аз не ги създавам за удоволствие и също така не съм жаден за тяхната ненавист. Не ме е грижа за чувствата на моите творения... те просто бяха етапи от експеримента, необходими етапи. Трябва да ви обясня, но за по-кратко ще започна от средата. Знаете ли какво искат конструкторите от своите кибернетични създания?

Отговори сам, без да ми даде време да помисля.

— Послушание. То дори не е проблем, защото става дума за мълчаливо утвърден принцип. Фатална грешка! Създават машина и влагат в нея било програма, която тя трябва да изпълни, било математическа задача, било серия контролни действия, например в някоя автоматизирана фабрика... Фатална грешка, казвам, понеже заради бързите резултати се затваря пътят за каквато и да е самостоятелност в работата ѝ... Разберете, Тихи, послушанието на чука, струга и електронната машина в основата си е едно и също... а нали не това искахме да постигнем?

Възникналите разлики са само количествени. Ударите на чука управляват непосредствено, електронната машина само програмирате и вече знаете точно пътя, по който се стига до решението, както знаете пътя на примитивния инструмент! И най-добре дресираното куче може да не ви послуша, но никой няма да каже в такъв случай, че кучето е „повредено“, докато точно така ще бъде наречена работещата не по програмата непослушна машина... Но да оставим кучето. Нервната система дори на не по-голямо от топлийка бръмбарче проявява самостоятелност дори амебата има свои капризи, свои странности! Без такива странности няма кибернетика. Всъщност всичко се състои в разбирането на тая проста работа. Останалото — той посочи с махване на малката си ръка мълчащата зала и редицата решетки, зад които лежеше неподвижна тъмнина, — останалото е само последствие...

— Не знам доколко познавате работата на Коркоран — започнах аз и млъкнах: спомних си за „часовника“.

— Не ме занимавайте с него! — възмути се Диагор и пъкна със свойствения му жест двата си юмука в джобовете на престилката. — Чухте ли за моята авантюра? Не отговаряйте, зная, че сте чули. Тоя идиотски слух ви е тласнал насам. Глупости, Тихи. Просто ме ядоса заслеплението на хората. Но, господа, казах им, ако ви демонстрирам машина, която извлича корени от четни числа, а от нечетни не иска, това не е дефект, по дяволите, а напротив, прекрасно постижение! Тази машина притежава идиосинкразия, предпочитане, следователно проявява нещо като зачатък на собствено желание, има свое виждане, а вие казвате, че трябва да се преконструира! Да, трябва, но така, че тая нейна своенравност да нарасне още... И какво? Не може да се разговаря с хора, които не искат да видят очевидното... Аз заложих на свободата, на самостоятелните действия на моите конструкции. Разбира се, не тръгна като по вода. Признавам, отначало бях малко объркан, известно време дори имах съмнения дали вървя по правилен път. Това беше тогава...

Той вдигна ръкава на ризата си: над мускула имаше белезникава рана, обиколена с розова вдлъбнатина и голяма колкото длан.

— Първите прояви на самостоятелност не бяха особено привлекателни. Не произтичаха от разумна дейност. Невъзможно е от един път да построиш разумна машина. Същото би било, ако някой в древна Елада от строежа на квадриги премине веднага към реактивни двигатели. Не могат да се прескачат етапите на еволюцията! Тоя мой първи питомец — той сложи ръка на осакатеното си рамо — имаше по-малко „разум“ от която и да е буболечка. Но вече показваше самостоятелност, и то каква!

— Момент — рекох аз. — Говорите чудни неща. Нали всъщност вече сте построили разумна машина? Тя се намира в оня часовник.

— Точно на това му викам плагиатство! — отвърна той разпалено. — Възникна нов мит, Тихи, митът за създаване на „хомункулус“. Защо всъщност трябва да създаваме хора от транзистори и стъкло? Можете ли да ми го обясните? Нима атомният реактор представлява синтетична звезда? Или динамомашината — изкуствена буря? Защо разумната машина трябва да е „синтетичен мозък“, създаден по човешки образ и подобие? Защо? За да

присъединим към трите милиарда белтъчни същества още едно, но направено от пластмаса и мед?

— Всъщност какво искате да създадете?

Неочаквано се усмихна. Лицето му заприлича удивително на лице на капризно дете.

— Тихи... сега навярно ще ме вземете за луд: аз не знам какво искам!

— Не разбирам...

— Във всеки случай знам какво не искам. Не искам да повтарям човешкия мозък. Природата е имала свои поводи да го създаде. Биологични, приспособителни, приспособяващи и тъй нататък. Създавала го е сред океана и гъсталаците, по които пълзели човекомаймуни, сред коварство, нокти и кръв, между глада и продължението на рода. Но; какво ме интересува мен като КОНСТРУКТОР всичко това!? Сега вече знаете с кого имате работа. Обаче, Тихи, аз съвсем не презирам човешкия мозък, както ме упрекна онова старо магаре Барнес. Изучаването му е свръхважно, неимоверно значително, а ако някой иска, мога веднага да направя най-нисък поклон пред това свършено творение на природата!

Професорът наистина се поклони.

— Но нима трябва да го копирам? Всички ония нещастници са сигурни, че трябва! Представете си, моля ви, само каква група от неандерталци са: имат си своя пещера и нищо друго не им е нужно! Дори не искат да направят опит за запознаване с къщите, черквите, амфитеатрите, с каквато и да е постройка, защото си имат своя пещера и ще продължават да дълбаят също такива пещери, докато свят светува!

— Е, добре... но все пак трябва да се насочите към нещо. В някакво конструкторско направление. Освен това вие очаквате нещо. Какво? Да конструирате гениално същество ли?

Диагор ме гледаше с наклонена глава, а неговите малки очички изведнъж станаха по селски насмешливи.

— Като че ли слушам тях... — рече най-сетне тихо. — Какво иска той? Да създаде гений ли? Супермен? Глупако, нима ако не искам да отглеждам дребни ябълки, това означава, че съм осъден да отглеждам едри? Нима съществуват само дребни и едри ябълки, може би има и огромни сортове плодове, нали? Сред неизброимите

ОСЪЩЕСТВИМИ творения Природата е създала именно едно, реализирайки го в наше лице. Вероятно ще си помислиш, че защото е било най-съвършено? Но от къде на къде Природата ще се стреми към някакво Платоново съвършенство? Направила е това, което е могла да направи, и точка. Пътят не минава през конструирането на Ениаци или други изчислителни машини, нито през копирането на мозъка. От Ениациите може да се стигне само до други, още по-бързо смятащи математически кретени. Колкото до мозъчните плагиати, може да бъдат произведени, но не това е най-важното. Още повече че този етап — той пак посочи към цялата потънала в мъртва неподвижност зала, — е вече зад гърба ми, а тези изроди ги държа... и аз не зная... от безразличие или, ако желаете, от сантименталност...

— Изключително сантиментален сте — промърморих аз, поглеждайки въпреки волята си към прикритото от ризата му рамо.

— Възможно е. Ако искате да видите още един от завършените етапи на моята работа, моля да ме последвате...

Като слязохме по витата каменна стълба и пресякохме партера, отидохме в мазето. Сред дебелите бетонни стени, под ниските сводове горяха обвити с мрежа лампи. Диагор отвори тежка метална врата. Намерихме се в квадратно помещение без прозорци. Посред циментовия под се виждаше кръгъл, чугунен капак, затворен с катинар — сякаш водеше надолу към канализационната шахта. Диагор отключи катинара, хвана желязната дръжка и не без усилие, което сгърчи дебелия му тяло, вдигна тежкото покритие. Облицованият със стомана отвор бе затворен отдолу с дебело бронирано стъкло. През тая голяма леща видях вътрешността на обширен бункер. На дъното му, сред неописуем хаос от овъглени до бяло проводници и развалини, засипана с белезникав прах от мазилка и натрошено стъкло, като туловище на разрязан октопод, лежеше неподвижна черна грамада. Погледнах отблизо лицето на Диагор, той се усмихваше.

— Този експеримент можеше да ми струва скъпо — призна професорът, изправяйки своето пълно тяло. — Искан да вмъкна в хода на еволюцията непознат за биологията принцип: да създам организъм, способен да се самоусъвършенствува. Това означава да се прекоonstrуира сам, ако задачите, които си поставя (не знаех предварително какви ще бъдат), надхвърлят възможностите му... Затворих тук, долу, осемстотин елементарни електронни блока, които

по правилата на пермутацията можеха да се свързват помежду си, както намерят за добре.

— Успяхте ли?!

— До голяма степен. В случая възниква трудност с местоименията, но да кажем, ТОЙ — Диагор посочи неподвижното страшилище — реши да излезе на свобода. И знаете ли, такъв е изобщо първият им импулс — той млъкна, гледащ пред себе си с невиждащ поглед, сякаш сам удивен от собствените си думи. — Всъщност не мога да си го обясня, но тяхната самостоятелна активност винаги започва точно така: искат да се освободят, да се изтръгнат от наложените им от мен ограничения. Не мога да ви кажа какво биха предприели в такъв случай, защото аз не позволих да се стигне дотам... може би преувеличавайки малко опасността...

Той не довърши.

— Бях предпазлив, поне така си мислех. Този бункер... строителят, на когото го поръчах, сигурно се е чудел много, но аз плащах добре, така че той не разпитваше за нищо. Метър и половина железобетон. После облицоване на стените с бронирана стомана, не занитена, нитовете много лесно могат да се скъсат, а заварена с електрожен. Двайсет и пет сантиметра най-добра броня, която можах да намеря от бракуван стар военен кораб. Разгледайте всичко подробно!

Приклеках до облицованата шахта и като се наведох, видях стените на бункера. Бронираните плочи бяха разкъсани от горе до долу и прегънати като ламарините на огромна консервена кутия. Зеейки, те показваха между разкъсаните си краища дълбока пролука, от която стърчаха железни пръти, още с парчета цимент по тях.

— Той ли направи това? — попитах с неволно снижен глас.

— Да.

— Как?

— Не знам. Наистина, направих го от стомана, но умишлено използвах мека, незакалена, и освен това, когато го затворих, в бункера нямаше никакви инструменти... Мога само да предполагам... Сам не зная дали от предпазливост, но е достатъчно, че подсигурих особено добре свода с тройна броня, а това стъкло ми струваше цяло състояние. Такива стъкла се използват в батискафите. И бронебоеен снаряд не може да го пробие, затова си мисля, че не се е занимавал

дълго с него. Допускам, че е построил нещо като индукционна пещ, в която е закалил челото си, а може да е индуцирал ток в самите стенни листове, казвам ви, не зная. Когато го наблюдавах, се държеше съвсем спокойно; въртеше се вътре, свързваше, изучаваше помещението...

— Не можехте ли някак да се разберете с него?

— От къде на къде? Трудно е да се говори за интелект на равнището на... гущерче. По-скоро стремеж да се освободи. Вече не мога да ви кажа до какво е достигнал, тъй като тогава много повече се интересувах да го унищожа, а не да го разпитвам за това или онова.

— И какво?

— Беше през нощта. Събудих се с чувството, че цялата къща се събаря. Май беше разрязал бронята отведнъж, но бетона е трябвало да дълбае. Когато дотичах тук, беше се заврял до половината в пролома. Най-много след половин час щеше да стигне земята под основите и да премине през нея като през масло. Налагаше се да действам светкавично.

— Изключихте ли електрозахранването?

— Веднага. Но без резултат.

— Невъзможно!

— Възможно е. Не съм бил достатъчно предпазлив. Знаех откъде минава кабелът, захранващ къщата, обаче не ми хрумна, че по-надълбоко може да има и други кабели: За мое нещастие там имало още един. Той стигнал до него и станал независим от моите изключватели...

— Но това предполага разумна дейност!

— Нищо подобно: обикновен тропизъм, но докато растението се стреми към светлината, а инфузорията — към определена концентрация на водородните йони, той е търсил електричество! Силата, която му доставяше контролираният от мен кабел, не му е била достатъчна, така че той веднага започнал да търси допълнителни източници.

— И какво направихте?

— Първо исках да телефонирам до електроцентралата, по-точно до захранващата подстанция, ала по такъв начин бих разкрил същността на работата си. Може би това щеше да ми попречи да я продължа, по-нататък. Употребих течен кислород. За щастие имах. Целият ми запас отиде там.

— Ниската температура ли го обездвижи?

— Получи се свръхпроводимост, тъй че не толкова беше обездвижен, колкото загуби координацията движенията си. Мяташе се... да ви кажа, това беше гледка! Трябваше да бързам много, защото не знаех дали няма да се приспособи и към тая баня, затова не си играех да изливам кислорода, а го хвърлях там, както си е, заедно с бутилките.

— А, заради това има толкова...

— Да. Изпочупи всичко, но нищо повече не можа да направи. Чист епилептичен припадък... Не е за вярване, къщата е строена солидно, на два етажа е, но се тресеше. Чувствувах как подът трепери...

— Е, добре, а след това?

— Трябваше някак си да го унищожа, преди да се повиши температурата. Не можех да сляза, бих замръзнал моментално, взривни вещества също не можех да използвам — не исках в края на краищата да хвърля къщата си във въздуха... Той беснееше, а после само трепереше... Тогава отворих капака и пуснах долу малък апарат с дисков трион от силициев карбид.

— Не замръзна ли?

— Замръзва около осем пъти и тогава го изтеглях (беше завързан с въже), но всеки път се връзваше по-надълбоко. В крайна сметка го унищожих.

С тия думи Диагор пусна бронирания капак.

— Едно нещо не разбирам — казах аз. — Защо се излагате на подобен род опасности?... Навярно ви доставят удоволствие, иначе...

— И ти ли, Бруте? — отвърна той, спирайки на първото стъпало на стълбата. — А какво друго бих могъл да правя според вас?

Обърна се и започна да се изкачва нагоре. Озовахме се на първия етаж, обаче тоя път Диагор тръгна в обратната посока. Спря се пред една врата, облицована с медно фолио.

— Когато ви говорех за Коркоран, вие сигурно си, помислихте, че завистта диктува думите ми. Не е така. Коркоран не се стремеше към знания. Той само искаше да създаде нещо, намислено от него, и след като постигна това, което искаше, което можеше да се обхване с мисъл, не се добра до никакви знания и не доказа нищо — освен че е изкусен в електрониката. Аз съм много по-малко самоуверен от

Коркоран. Казвам си: не зная, но искам да зная. Създаването на машина, подобна на човека, някакъв наш уродлив конкурент на този свят, би било обикновена имитация.

— Всяка конструкция ще е такава, каквато я създадете — възразих аз. — Може да не познавате достатъчно бъдещото ѝ действие, но трябва да имате план как да му се противопоставите.

— Нищо подобно. Казах ви за първия стихийен рефлекс на моите създания — атакуване на преградите, препятствията, ограниченията.

Не си мислете, че аз или някой друг ще знаем причината защо е така. Приписваме духовен живот на другите хора, понеже ние самите го притежаваме. Колкото по-далече от човека по строеж и функции стои някое животно, толкова по-малко сигурни са нашите предположения за психичния му живот. Затова приписваме определени емоции на маймуната, кучето, коня, докато за „преживяванията“ на гущера знаем съвсем малко, а що се отнася до насекомите или инфузориите аналозите са безсилни. Затова никога няма да разберем дали в определена конфигурация от нервни дразнители в коремната нервна система на мравката съответствува изпитвана от нея „радост“ или „безпокойство“ и дали тя изобщо може да преживява подобни състояния. Именно проблемът дали съществува, или не съществува психика, който по отношение на животните е банален и немного съществен, при киберноидите се превръща в кошмар. Защото те, едва придобили живот, вече започват да се борят, жадуват да се освободят, но никога няма да узнаем защо е така и от какво субективно състояние са предизвикани тия бурни усилия.

— Ако започнат да говорят...

— Езикът ни е възникнал в хода на общественото развитие и предава информация за аналогични, в краен случай — за подобни състояния, защото, всички ние си приличаме. Тъй като мозъците ни са много близки, вие се досещате, че като се смея, чувствавам същото, което чувствувате вие, когато сте в добро настроение. Но за тях няма да кажете същото. Удоволствие? Чувства? Страх? Какво ще стане с тези думи, когато се пренесат от подхранвания с кръв човешки мозък във веригата на мъртвите електрически намотки? А дори ако тези намотки не съществуват, дори ако приликата с каквато и да било конструкция бъде изцяло заличена, тогава какво? Ако искате да знаете, експериментът ми вече е завършен...

Той отвори вратата, пред която стояхме толкова дълго. Голямата стая с бели стени бе осветена от четири лампи. Вътре беше задушно и топло като в инкубатор; в средата, върху фаянсови плочки, се издигаше широк метален цилиндър, до който от различни страни идваха тънки тръби. Напомняше ферментационен казан или резервоар за течности, с голям изпъкнал похлупак, стегнат херметично с винт. По стените му се виждаха по-малки капаци, кръгли, плътно затворени. В помещението беше топло и задушно като в оранжерия. Едва сега забелязах, че цилиндърът не стои на пода, а на поставка от коркови листа, между които има някакви порести рогозки.

Диагор отвори един от страничните капаци и ме подкани натам. Наведох се и погледнах вътре. Това, което видях, не се поддаваше на описание: зад кръглото дебело стъкло се беше разпростряло кално на цвят творение, както с дебели израстъци, така и разклоняващо се в най-тънки паешки власинки и нишки; цялото тяло, напълно неподвижно, висеше по загадъчен начин, защото, съдейки по гъстотата на тая каша или смазка, тя би трябвало да се стече на дъното на резервоара, но това не ставаше. През стъклото почувствувах върху лицето си слаб натиск, като неподвижна, застояла горещина и дори — макар че можех да се заблуждавам — лек повеи на сладникаво, с привкус на гнило. Калният мицел блестеше, сякаш някъде в него или над него гореше лампа, а най-тънките му нишки проблясваха сребристо. Изведнъж забелязах някакво движение. Едно калносиво, малко сплеснато разклонение се вдигна и протягайки от себе си капкообразно изпъкнали израстъци, се протегна край останалите към мен. Имах чувството, че някакви, движени от неустойчива перисталтика, хлъзгави и противни вътрешности се приближават към стъклото, докато го докоснаха и спирайки там, срещу лицето ми, извършиха няколко пълзящи, много слаби потрепвания, след което всичко замря. Не можех да се противопоставя на силното чувство, че това желе ме наблюдава. Беше толкова противно чувство, правеше човека така безпомощен, че сякаш ме беше срам да се отдръпна. В този миг бях забравил дори за гледащия ме отстрани Диагор, за всичко, на което станах свидетел досега. С растящо недоумение се вглеждах в приличащата на мицел или плесен кал, обзет от неимоверното убеждение, че пред мен се намира не само жива субстанция, но чисто и просто живо същество. Не мога да кажа откъде идваше то.

Не зная също колко дълго бях стоял, загледан така, ако не беше Диагор, който ме стисна леко за рамото, затвори капака и затегна силно винта.

— Какво е това? — попитах тогава, сякаш се бях събудил. Едва сега успях да реагирам; прилоша ми, гледах объркано ту дебелия доктор, ту медния, излъчващ топлина, резервоар.

— Фунгоид — отговори Диагор, — самоорганизираща се субстанция. Трябваше да се откажа от традиционните конструкции... тая се оказа по-добра. Това е полимер...

— Живо същество ли е?

— Как да ви кажа? Във всеки случай там няма нито белтък, нито клетки, нито тъканна обмяна. Достигнах дотам след многобройни опити. Накратко казано, дадох ход на химична еволюция. Селекция, тоест избор на строеж, който на всеки външен дразнител реагира определена вътрешна промяна, но такава, че не само да неутрализира въздействието му, но и да се освободи от него. И тъй, най-напред топлинно въздействие, магнитни полета, радиация. Но това беше само началото. Постепенно започнах да му давам все по-трудни задачи: например използвах определени съчетания от електрически удари, от които можеше да се отърве само ако отговаря с някакъв специфичен токов ритъм... По този начин го учех на условни рефлексии. Но и това беше начална фаза. Много бързо започна да се универсализира. Решаваше все по-трудни задачи...

— Не ми е ясно как е възможно това, след като не притежава никакви сетива — казах аз.

— Ако искате да знаете, и аз не го разбирам съвсем добре. Мога единствено да ви изложа принципа. Ако пуснете в голяма зала кибернетична „костенурка“, на която е монтирана електронна машина с контролиращо работата ѝ устройство, ще получите система без сетива, но реагираща на всички промени в околната среда. Ако някъде в залата има магнитно поле, което влияе отрицателно върху цялостната работа на машината, тя веднага ще се отдалечи, търсейки друго, по-добро място. Където няма да има подобни препятствия. Конструкторът не е в състояние да предвиди всички възможни пречки, те могат да са във вид на механични трептения, топлина, силни звуци, електрически заряди, каквото и да е. Машината не „възприема“ нищо, защото не притежава възприятия, значи не чувства топлината и не вижда

светлината, обаче тя реагира така, сякаш чува и вижда. Това е елементарен модел. Фунгоидът — той сложи ръка върху медния цилиндър, чиято повърхност отрази фигурата му като гротескно, изкривяващо образа огледало — може това и хиляди неща повече... Идеята беше следната: течна среда, в която се намират „конструкционни елементи“; първичната система можеше да ги използва за изграждане и вземаше от тяхното изобилие по свое усмотрение, докато се получи това мицелоподобно, което видяхте...

— Но какво всъщност представлява то? Мозък ли е?

— Не мога да ви кажа, ние не разполагаме с подходящи думи. По нашите разбирания не е мозък, защото нито принадлежи на някое живо същество, нито е направено за решаване на определени задачи. В същото време мога да ви уверя, че това нещо... мисли, макар и не така, както животните или човекът.

— Откъде знаете?

— А, това е цяла история — рече той. — Ако обичате...

Отвори много дебела, облицована с листове стомана, врата, почти като на банково съкровище. От другата страна бе покрита с коркови плочи и същата пореста материя, върху която стоеше медният цилиндър. В другата, по-малка стая също беше светло, прозорецът беше плътно закрит с черна хартия, а на пода, отдалечен от стените, стоеше същият казан; светейки с червен меден блясък.

— Два ли имате? — попитах изумен. — Но защо?

— Това е вторият вариант — отвърна той, затваряйки вратата.

Забелязах колко старателно го, прави.

— Не знаех кой ще се справя по-добре, двата имат съществени разлики в химичния строеж и тъй нататък... Впрочем разполагах с повече екземпляри, но останалите нищо не струваха. Само тия двата преминаха през всички изпитания. Развиваха се много добре — продължи Диагор, като сложи ръка върху изпъкналия капак на втория цилиндър, — но не знаех дали това означава нещо. Станаха доста независими от промените в околната среда и бързо успяха да отгатнат какво искам от тях, тоест да си изработят начин на реагиране, който да им носи полза, а именно — предпазващ ги от вредни дразнителни. Нали ще признаете — обърна се той към мен с неочаквана бързина, — че ако желеподобната каша успее чрез електрически импулси да реши

някаква задача, изпратена ѝ чрез други електрически импулси, това вече е нещо...

— Вярно — отвърнах, — но що се отнася до мисленето...

— Може и да не е мислене. Не става въпрос за наименованието, а за фактите. След някое време и единият, и другият започнаха да проявяват нарастващо — как да го наречем? — безразличие към прилаганите от мен дразнителни. Въпреки че те заплашваха съществуването им. А в същото време датчиците ми отчетоха тяхна оживена дейност. Тя се изразяваше в ясно различими серии от освобождаваща се енергия, които регистрирах...

Той ми показа извадена от чекмеджето на една солидна маса парче фотохартия с несиметрична синусоида.

— Серия такива „електрически атаки“ настъпваха и при двата фунгоида като че ли без каквато и да е външна причина. Започнах да изследвам нещата по-задълбочено, докато открих удивително явление: другият — той посочи вратата, водеща към голямата стая — генерираше електромагнитни вълни, а този ги приемаше. Щом открих това, веднага забелязах и друго — че те действуват, редувайки се: когато единият „предава“, другият „мълчи“...

— Какво говорите?!

— Истината. Екранирах веднага двете помещения. Видяхте ли ламарината на вратата? Стените също са облицовани с ламарина, но са боядисани. По такъв начин направих радиовръзката невъзможна: Активността на двата фунгоида спадна почти до нула, обаче на следващия ден вече беше както преди. Знаете ли какво стана? Преминаха на ултразвукови трептения. С тях си разменяха сигнали през стените и тавана.

— А, значи затова е коркът! — изведнъж се досетих аз.

— Именно. Можех чисто и просто да ги унищожа, но какво щях да спечеля? Сложих двата контейнера върху звукопоглъщаща изолация. Така за втори път прекъснах връзката им. Тогава те започнаха да растат, докато достигнаха сегашните си размери. Кое то ще рече, че се увеличиха почти четири пъти.

— Защо?

— Нямам понятие.

Диагор стоеше до медния цилиндър. Не ме гледаше. Докато говореше, от време на време слагаше ръка върху сводестия му капак,

сякаш мереше температурата му.

— Електрическата активност се възобнови след няколко дни, нормата си, като че ли отново бяха успели да установят връзка. Постепенно заслоних топлообмена и радиоактивното лъчение, използва всички възможни прегради, екрани и поглъщатели, сложих феромагнитни датчици — без резултат.

— Може би въпреки всичко не става дума за независими, самостоятелни дейности — забелязах. — Имайте предвид, че в крайна сметка не разполагате с никакви доказателства.

— В известен смисъл имам — прекъсна ме той живо. — Виждате ли, лентите са регистрирали и времето. И така, съществува явно редуване: когато единият предава, другият мълчи, и обратно. Кое е истина, напоследък паузите нараснаха значително, но редуването си остана. Разбирате ли какво най-много успях да постигна? По израза лицето, по поведението на човек, който мълчи и не иска да отрони дума, можете да разберете, да отгатнете неговите планове, неговите добри или лоши замисли, намеренията му. Но нали моите творения както преди малко можахте да се уверите, нямат лица и сега аз съм безсилен, без изгледи да разбера нещо. Трябва ли да ги унищожа. Това вече би било поражение. Не искат контакт с човека. Нима контактът е невъзможен, както между амебата и костенурката? Не знам. Нищо не знам!

Той стоеше пред лъскавия цилиндър с ръка, опряна на капака му и аз разбрах, че вече не говори на мен, че може би дори беше забравил за мен. А аз и не чух последните му думи, защото вниманието беше привлечено от нещо необяснимо. Говорейки все по-бързо, още отпреди Диагор многократно вдигаше дясната си ръка и я слагаше върху медната повърхност. Нещо в нея ми се стори подозрително. Движението ѝ не беше съвсем естествено. Когато доближаваха метала, пръстите потрепваха за миг и това потрепване беше много бързо, не приличаше на нервен тик. Впрочем, когато преди жестикулираше, движенията му бяха уверени, категорични, без следа от какъвто и да е трепет. Сега се вгледах по-внимателно в дланта му.

— Диагор, какво ви има на ръката...?

— Какво? На ръката? Коя ръка? — погледна ме той, защото бях прекъснал хода на мисълта му.

— Тая — показах я.

Диагор доближи дланта си до блестящата повърхност, дланта затрепера и той я поднесе с полуотворена уста към очите си. Треперенето на пръстите тутакси престана. Погледна още веднъж собствената си ръка, после мен и много внимателно, милиметър след милиметър, я приближи към метала. Когато краищата на пръстите го докоснаха, мускулите, сякаш обхванати от микроскопичен гърч, затрепераха с едва видимо движение и това движение се предаде на всички пръсти, а той стоеше и гледаше с неописуемо изражение на лицето. След това стисна дланта, опря я до бедрото си, доближи лакът до медната повърхност; кожата на предмишницата, докоснала цилиндъра, затрепера заедно с трептенето на мускула. Диагор отстъпи една крачка, вдигна ръцете си до очите, огледа ги една след друга, след което прошепна:

— Значи аз?... Аз... Чрез мен — аз съм бил... обект на експеримент...

Стори ми се, че ще избухне в спазматичен смях, но той изведнъж пъхна ръце в джобовете на престилката, премина мълчаливо през стаята и каза с променен глас:

— Не знам дали това има..., но нека не говорим. По-добре е вече да си тръгвате. Няма какво повече да ви покажа, а и впрочем...

Замълча, приближи до прозореца, с едно движение свали закриващата го черна хартия, разтвори широко крилата и задиша тежко, загледан в тъмнината.

— Защо не си тръгвате? — промърмори, без да се обръща. — Най-добре ще е...

Не исках да си тръгна така. Сцената, която после в спомените ми се струваше неестествена, тогава, заради медния казан, изпълнен с кално съдържание, което бе променило тялото му в безволев посланик на непонятни сигнали, ме изпълни едновременно с ужас и състрадание към този човек, затова с най-голямо удоволствие ще завърша тук своя разказ. Това, което стана после, беше съвсем безсмислено. Неговото избухване, предизвикано уж от моята натрапчива неделикатност, тресящото се от гняв лице, оскърбленията, направо лудите викове — всичко това, заедно с покорното мълчание, с което аз се отдалечих, беше като пълен с фалш кошмар и до ден-днешен не знам дали той ме изхвърли от своя мрачен дом, дали го направи, защото той искаше така, или...

Не знам нищо. Може да греша. Може и двамата тогава да сме станали жертва на илюзия, да сме се поддали на взаимно внушение, нали и такива неща стават.

Но ако е така, как да се обясни откритието, което почти месец след моята критска експедиция било направено случайно, когато във връзка с някаква авария на електропровода близо до къщата на Диагор хората напразно се мъчели да влязат вътре и след като влезли насила, разбрали, че сградата е изоставена, апаратите — разбити, освен два големи медни казана, недокоснати, но съвсем празни?

Аз единствен зная какво съдържаха те и точно затова не смея да изказвам каквито и да било предположения относно връзката между тяхното съдържание и изчезването на неговия създател, когото оттогава никой не е виждал.

[0] Заглавието е дадено от издателството. Б.р. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.